

ПРАБЛЕМА ВЫВУЧЭННЯ ГІСТОРЫІ І ФАЛЬКЛОРНА- ЭТНАГРАФІЧНЫХ ТРАДЫЦЫЙ АСОБНАГА ПАСЕЛІШЧА

У наш час збіраюць фальклор і вывучаюць гісторыю асобных мястэчак і вёсак не толькі спецыялісты, але і аматары – людзі, якія хочуць ведаць гісторыю сваёй мясцовасці. Гэта настаўнікі гісторыі мясцовых школ, бібліятэкары, супрацоўнікі музеяў, студэнты філалагічных і іншых факультэтаў ВНУ, якія папаўняюць навуковымі звесткамі фальклорныя архівы, і інш. У многіх школах адкрываюцца свае краязнаўчыя музеі, рафесійныя даследчыкі з-за розных акалічнасцей не ў сілах ахапіць усе населеныя пункты. Некаторыя рэгіёны даследаваны недастаткова, і ў геаграфічным паказальніку можна проста не знайсці назвы свайго куточка, а значыць, у кнізе будзе адсутнічаць і канкрэтная інфармацыя пра яго народную культуру – матэрыяльную і духоўную.

Кожны беларус павінен памятаць словы Ф. Скарыны: «Понеи от прирожения звери, ходящие в пустыни знают ямы своя; птицы, летающие по въздуху, ведают гнёзды своя; рыбы, плавающие по морю и в реках, чуют виры своя; пчёлы и тым подобныя боронят ульев своих, – тако ж и люди, игде зародилися и ускормлены суть по Бозе, к Ому месту великую ласку имають».

У Талькаўскай СШ Пухавіцкага раёна існуе музей, які быў адкрыты намаганнямі настаўніцы гісторыі і геаграфіі Н. В. Ільніч і яе вучняў. Музей змяшчае чатыры аддзелы: «Этнаграфічны», «Святло далёкага мінулага», «У гады ваеннага ліхалецця» і «Археалагічны». Музей быў створаны пасля археалагічных раскопак 2002 г., якія праводзіліся Інстытутам Гісторыі НАН Рэспублікі Беларусь. Усе экспанаты музея сабраны і прынесены школьнікамі. Сярод іх ёсць копіі архіўных дакументаў, фотаздымкі, матэрыялы фальклорных экспедыцый, у тым ліку легенды, паданні, казкі, загадкі, павер'і, песні, тапанімічныя зборы.

У школьныя гады я сама была ўдзельніцай экспедыцый. Безумоўна, перш за ўсё мяне зацікавіла гісторыя роднай вёскі Арэшкавічы, яе фальклорна-этнаграфічныя традыцыі, іх сучасны стан. Арэшкавічы — вёска на левым беразе ракі Свіслач у Пухавіцкім раёне, прыкладна за сто кіламетраў ад Мінска. Вёска ўзнікла даўно і мае цікавую гісторыю. Тут было знойдзена некалькі крамянёвых прылад працы, а вакол вёскі – шмат археалагічных помнікаў, курганоў, селішчаў, гарадзішчаў. У 2002 г. праводзіліся раскопкі на беразе Свіслач і ў агародзе жылога дома. Археалагі датавалі кераміку з першага раскопу так: 818 кавалкаў – X–XV ст., а два кавалкі археалаг Язэпенка аднёс да эпохі бронзавага веку. У другім раскопе кераміку датавалі: венчык – X–другая палова XI ст., адзінкі – XIII–XIV ст., шмат з XVII–XVIII ст. Адсюль вынікае, што людзі тут жылі з X ст., а найбольшага развіцця дасягнулі ў Познім Сярэднявеччы. Былі знойдзены таксама брусок для наточвання, шкляная пацерка, трубка для курэння, гліняны грузік для рыбнай лоўлі, кафля, гаршкі,

накрыўкі, ручкі-петлі, металічны напарстак, шклянныя бутэлечкі, абломкі светла-зялёнага старадаўняга шкла таўшчынёй 1,5 мм.

Лічыцца, што вёска ўзнікла ў 1599 г., калі яна ўпершыню згадваецца ў пісьмовай крыніцы — «Інвентарным апісанні Свіслачы» (цяпер вёска ў Асіповіцкім раёне, якая ў Сярэднявеччы была цэнтрам Свіслацкага княства, потым — воласці). У дакуменце гаворыцца, што ля другой вежы гарадню (частка сцяны ад вежы да вежы) будуюць людзі з Арэшкавіч пана Мікалая Служкі. Чаму ж арэшкаўцы павінны будаваць сцяну ў Свіслацкім замку? Раней вёска ўваходзіла ў склад Свіслацкага княства, а потым воласці. Але да 1560 г. вёска ўжо была перададзена Вялікім князем Літоўскім шляхціцу Служку, які валодаў ёю да 1583 г. і займаў пасаду старосты крычаўскага. Далей вёска перайшла да яго сына Крыштафа, які быў падсудкам мінскім у 1602 г., ваяводам вендэнскім у 1609 г. Дакументы сведчаць, што 27 верасня 1599 г. быў складзены інвентар маёнтка Арэўкавічы з нагоды перадачы яго Адаму Храптовічу — падкамораму навагародскаму — Крыштафам Служкам на год для збору павіннасцей, а потым аж да поўнага выкупу сяла. Згодна з архіўнымі матэрыяламі, у той час у Арэшкавічах было 25 аселых валок (1 валок — 21,36 га). У інвентары пералічваюцца ўсе сялянскія гаспадаркі, колькі зямлі і жывёлы мае кожная, якія павіннасці абавязаны несці, адзначаецца, што на рэчках Свіслач і Таль знаходзяцца бабровыя гоны, што ўсяго ў Арэшкавічах налічвалася 1002 дрэва бортнага і 94 дубы (усяго 1096 борцяў!).

Таксама захавалася скарга мяшчан горада Глуска ад 1728 г. князям Радзівілам на арэшкаўскага пана Юзафа Скіндэра, які п'яны разам з п'янымі сялянамі напаў на глускіх мяшчан і біў іх, пакуль адзін з іх не памёр, а другі «ледзь жывы застаўся».

У 1844 г. быў складзены інвентар маёнтка Блужа пані Тэафіліі Завадскай (народжанай Оштары), якой у той час належала частка зямель у Арэшкавічах і 16 сялянскіх двароў на гэтых землях. У канцы XIX ст. Арэшкавічы падзялілі паміж сабой больш дробныя шляхціцы.

Як сведчаць архіўныя дакументы, арэшкавіцкая шляхта прыняла актыўны ўдзел у паўстанні 1863 г. (усяго 29 чалавек), 4 сям'і былі высланы ва ўнутраныя губерні Расіі. У 1859 — 1866 гг. у Ігуменскім павятовым судзе разглядалася справа «Пра самавольную высечку сасновага дрэва ва ўрочышчы Хімы Цэльскай казёнай дачы сялянамі з вёскі Арэшкавічы».

Падчас экспедыцый былі сабраны таксама ўсе тапонімы навакольных вёсак, урочышчаў вакол Арэшкавіч: гэта такія вёскі, як Яноўка, Лявонаўка, Калінаўка, Малінаўка, Церабуты, Чароты, Ліпкі, Вялікае поле; урочышчы ля ракі Свіслач — Малабалонне, Пралом, Зайкішча, Кіпячка (месца, дзе з-пад зямлі б'юць крыніцы). Адносна Кіпячкі расказваюць легенды, што некалі там была царква, якая ад грахоў чалавечых разам з людзьмі правалілася пад зямлю з-за кары Бога. У ціхае надвор'е, прыпаўшы вухам да зямлі, можна пачуць, як быццам бы размаўляюць людзі, званы і стогны тых, хто і дагэтуль знаходзіцца там. Ёсць лясы вакол вёскі — Ліпкі, Хімы, Купала, палі — Вялікі і Малы Здаровец, Курлясы, Гарадзішча, Забанне і інш.

Да знішчаных помнікаў адносяцца старыя могілкі і драўляная капліца. Па словах маёй бабкі–павітухі, Марыі Аляксандраўны Паўловіч (1908 г. н.), могілкі гэтыя былі вельмі старыя, таму што там разам хавалі і каталікоў, і праваслаўных. У сярэдзіне могілак стаяла прыгожая драўляная капліца, у якой былі вельмі старыя іконы. А калі прыйшлі Саветы, усё было зруйнавана і знішчана. Як успамінае бабуля «кожную раніцу мы прачыналіся і бачылі на сваіх платах чарапы, якія дзеці вешалі ў час бурэння могілак».

Таксама ў вёсцы працавала школа, якая была адкрыта земствам у 1912 г., і «клуб», дзе ладзілі вячоркі і адзначалі святы.

Свае фальклорныя запісы я зрабіла ў 2001 г. Вось што расказала бабуля Марыя пра мясцовыя калядныя звычаі: «...Каляды ў нас называлі не так. Гаварылі «гуляць ката» (дарэчы такое азначэнне Каляд сустракаецца і ў тамах БНТ, дзе маюцца толькі тры запісы). Мы запрашалі папа з Блонскай царквы і тройчы з крэстным ходам, іконамі, крыжам, свечкамі абыходзілі вёску. Маці казалі, што так у Арэшкавічах рабілі здаўна. Потым у гэты клуб зносілі ежу і пітво. Гулялі Ката тры дні і тры ночы. Спявалі песні, вадзілі казу і мядзведзя:

*Каляда ідзе, калядуючы,
Ой, пан, сам гаспадар!
Ой, ці дала? — Дала!
Паварочвайся! І ў нас, неўчых,
Пазалочвайся!»*

Марыя Аляксандраўна яшчэ дадала, што была ў Арэшкавічах на «Ката» і абрадавая страва – печыва з цеста, лапы і хвост рабілі з кілбасы. Была і абрадавая гульня. Гэтую страву, «ката», падвешвалі высока ўтары і, падскакваючы як мага вышэй, імкнуліся адкусіць зубамі кілбасныя «хвост» ці «лапу».

Арэшкаўцы таксама святкавалі Дажынкi, Купалле, Вялікдзень.

Ад Марыі Аляксандраўны я запісала шмат песень. Высветлілася, што яна ведае валачобныя песні, напрыклад, такую:

*Валачобнікі валачыліся,
Да па пояс прамачыліся,
Прыйшлі к бабцы — прасушыліся.
Была ў бабкі курка-рабушка
Да нанесла яе — семсот карабец,
Адной сіраце да не высталася,
Пайшла сірата да да новых варот.
— Вярніся, сірата, цябе бог кліча,
Цябе бог кліча, табе долю даець:
Каня варанога і мужа маладога.
Каня варанога — паязджаціся,
А мужа маладога — пацяшаціся.*

Цікава, што мужчынскі рэпертуар значна адрозніваецца ад жаночага. Ёсць і такія песні, якія жанчыны не спяваюць. Так, муж Марыі Аляксандраўны Арсеній праспяваў такую песню:

Імеў судно із Пяцёра,

*Пабраў трубка ў Рыгора,
З той нядолі. Эх!
Я за дзела з паўвасьмінкі,
Даў закваснуць з паўгадзінкі
З той нядолі. Эх!
На касцёр кацёл паставіў,
Пад кацёл агню дабавіў.
Дзела, пайшло дзела
З той нядолі. Эх!
Пад кацёл падбавіў трэску,
А із боку паліцэйскі бярэ водку
З той нядолі. Эх!*

Запісаны таксама варыянт вядомай песні «Чырвоная вішня» (у Арэшкавічах яна называецца «Зялёная вішня»), сямейна-бытавая песня «Ой, што гэта за вярба», жартоўная новага часу «Учэра быў на маскарадзе» і шмат іншага.

Сёння Арэшкавічы – гэта тры маленькія вулчкі, дзе жывуць прыкладна 200 чалавек, але яны могуць ганарыцца гісторыяй сваёй вёскі.

У 2004 г. выйшла ў свет кніжка талькаўскай настаўніцы Н. В. Ільніч «Талька і наваколлі» з краязнаўчымі нататкамі пра Тальку, Арэшкавічы, Блужу, Суцін, Мацеевічы. Аўтар сістэматызавала ўвесь сабраны краязнаўчы матэрыял, які змяшчаўся ў школьным музеі, і тым самым падарыла нам цудоўную маленькую энцыклапедыю гісторыі гэтых вёсак.

На заканчэнне скажам: няхай кожны, хто лічыць сябе беларусам, патрыётам, грамадзянінам, вывучае гісторыю свайго кута, сваёй малой радзімы. Мы павінны перадаць нашчадкам легенды і казкі, калыханкі і песні, традыцыі і святы нашай цудоўнай сінявокай краіны.